

EESSÕNA

Vana-Liivimaa uurimine on viimastel aastatel edenenud jõudsate samumudega. Nii Eestis kui ka naaberriikides on kerkinud esile uued teadlaste põlvkonnad, kes on toonud Läänemere maade keskaja uurimisse uudseid perspektiive ja meetodeid. Tegeletud on nii varasemas historiograafias vähem tähelepanu leidnud valdkondadega, nagu igapäevaelu ja vaimuajalugu, sotsiaalajalugu ja religiooniajalugu, kui lahatud ka traditsioonilisemaid poliitilise ja sõjaajaloo küsimusi, kaasates uusi allikaid ning vaadates kriitiliselt üle vanu tõlgendusi.

Käesolev Ajaloolise Ajakirja teemanumber Liivimaa keskajast on selle arengu üks peegeldusi. Autorite rahvusliku päritolu ja akadeemilise tausta mitmekesisus – Eestist, Lätist ja Saksamaalt pärit autorid on omandanud või omandamas teaduskraade ajaloo, arheoloogias, usuteaduses ja rahvaluules – ilmneb kaastööde teemavalikus ja lähenemisnurgas. Esimesed kaks artiklit heidavad valgust mõnele vähem uuritud aspektile Vana-Liivimaa kultuurilistest ja majanduslikest sidemetest teiste Euroopa maadega. Meelis Friedenthal on võtnud ette ühe vähestest Eestis säilinud keskaegsetest käsikirjadest ning püüdnud põhjaliku paleograafilise, tehnoloogia- ja ideedeajaloolise analüüsi abil välja uurida selle tõenäolise päritolu, Liivimaale jõudmise teekonda ning positsiooni siinsel intellektuaalsel maastikul. Liivimaa kuulumine kerjasmunkade ordude üleeuroopalisse võrgustikku tähendas, et siinsete munkade lugemislaual võis olla Pariisis tegutseva filosoofi traktaat, mis oli ümber kirjutatud Inglismaa skriiba poolt ning köidetud Saksamaal või Skandinaavias. Samamoodi on leidnud üsna nappidest tõenditest uut informatsiooni Vana-Liivimaa välissuhtluse kohta Saksa ajaloolane Jan-Christian Schlüter, kes näitab Ojamaa 15. sajandi lõpu ning 16. sajandi arveraamatute najal nii selle saare tihedaid kaubanduslikke sidemeid Saaremaa ja Põhja-Eestiga kui ka seda, et praegusel levinud taval minna Skandinaaviasse raha teenima olid oma ajaloolised eelkäijad hiliskeskaegsete Eesti alalt pärit võõrtöölise näol.

Sama perioodi Liivimaa sisemisi arenguid käsitleb käesoleva kogumiku koostaja. Üleliivimaalise maapäeva institutsiooni analüüsi abil püütakse anda vastust küsimusele, kas 16. sajandi alguse Liivimaal oli märgatav sedalaadi ühtekuuluvustunne ja vastavad institutsionaalsed struktuurid, mis võimaldaksid kõnelda ühtse riigi kujunemise algetapist Vana-Liivimaa kui terviku tasandil. Artiklis välja pakutud vastus sellele on pigem

negatiivne ning selles kontekstis on mõistetav, miks ei olnud Liivimaa väikeriigid suutelised ajama ühtset poliitikat ka Liivi sõja eelsetel kriitilistel aastatel. Ent Liivimaa riikluse analüüs näitab ka siinsete poliitiliste struktuuride suhtelist stabiilsust ja püsivust kogu keskaja vältel. Kogumiku kaks viimast artiklit rõhutavadki poliitiliste, sotsiaalsete ja majanduslike struktuuride ning religioossete ja õiguslike arusaamade püsivust Eesti ja Läti ala ajaloo pikas kestvuses, mida varasem historiograafia on oma murranguaastatele keskendumise tõttu sageli alahinnanud. Andris Šnē annab ülevaate Läti viimaste aastate ajalookirjutusest Läti ala rahvaste sotsiaalse, poliitilise ja usulise seisundi kohta 13.-15. sajandini. Toetudes paljuski arheoloogide avastustele, mis kirjalike tõendite vähesuse olukorras on enamasti ainus võimalus maarahva eluolu ja tavade uurimiseks, väidab Šnē, et kohalike rahvaste vallutuseelsed struktuurid säilisid enamjaolt kuni 15. sajandini (ning paganlikud tavad kauemgi), nii et võiksime lausa rääkida kahest paralleelsest külg külje kõrval elavast ühiskonnast. Usundiloolane ja folklorist Tiina Vähi on võtnud metodoloogiliseks eelduseks muistsete tavade ja arusaamade säilimise läbi sajandite, ning heidab 17.-19. sajandi libahundiuskumuste abil pilgu Eesti-ala arhailisele õiguskultuurile, mis säilis paljuski läbi keskaja uusajani välja. Asetades rahvapärimsuslikud allikaid ja kohtuprotsesside materjalid tavaõiguse üldtuntud printsiipide ja naaberrahvaste traditsioonide konteksti, toob Vähi välja põnevaid võimalikke seoseid libahuntluse ja muistsete karjavarguste, libahundi suhtes kasutatava tõrjemaagia ja arhailise õiguse “silm silma vastu”-põhimõtte ning tavaõigusliku lindpriiks kuulutamise ja rahvapärimsuses kajastuva “puustre hundi” kujutelma vahel.

PÄRTEL PIIRIMÄE (koostaja)